

جدید سنڌي دوهي ۾ فني تجربا
Artistic Experimentation in Modern Sindhi Doha

Abstract:

Every art is dynamic. When any art becomes static, it either becomes extinct or loses its freshness, beauty, vitality and relevance. There are some principles and values set for every kind of art. With the passage of time, changes occur in those values and principles. Forms of poetry, too, get refined through experiments in art. Art of any kind is directly related with or representative of a person's feelings and emotions. Doha is a two lined verse or a couplet. Modern poets, too, in order to create artistic variations in modern Doha, particularly in accordance with their own needs, feelings and emotions have carried out several new experiments in the usage of (Chhand) چنڊ (Radif) رديف (Yati), etc pertaining to the structure and composition of Doha and through their experiments, they have broadened and greatly enhanced the artistic vastness of modern Sindhi Doha.

هر فن متحرڪ هوندو آهي. فن جيڪڏهن جامد هوندو ته ختم ٿي ويندو. يا ان ۾ تازگي ۽ حسناڪي قائم نه رهي سگهندي. فن جي خوبصورتي، ان جي متحرڪ هئڻ ۾ آهي. هر قسم جي فن لاءِ ڪي قدر ۽ اصول مقرر ٿيل آهن. وقت سان گڏ، انهن اصولن ۽ قدرن ۾ تبديليون اينديون رهنديون آهن. فني باريڪين ۽ پيچيدگين ۾ نون تجربن ذريعي نڪار پيدا ڪيو ويندو آهي. فن جو ڪهڙو به قسم هجي، اهو سڌو سنئون انسان جي جذبن ۽ احساسن سان تعلق رکي ٿو. جديد سنڌي شاعرن به پنهنجي احساسن، جذبن ۽ امنگن جي لحاظ کان دوهي جي هيئت، ان جي چندن، ان ۾ رديف جو استعمال، ۽ ڀٽي (وقفو) جي استعمال ۾ نوان نوان فني تجربا ڪيا آهن. جديد دوهي ۾ جيڪي فني تجربا ڪيا ويا آهن، انهن جو ترتيبوار جائزو پيش ڪجي ٿو:

(الف) جديد دوهي جي هيئت ۽ گھاڙڻي ۾ تجربا:

1. **بي قافيه دوهو:** هر صنف جي پنهنجي هڪ الڳ ۽ مخصوص سڃاڻپ هوندي آهي. دوهي جي سڃاڻپ 'قافيو' آهي. قافيه سان نه رڳو رڌم رواني ۽ موسيقيت پيدا ٿيندي آهي. پر قافيو دوهي ۾ نرالي تاثير پيدا ڪندو آهي. دوهي ۾ رڳو

قافِيي سان نہ، خيال سان بہ نڀاڻڻو پوندو آهي. دوهي ۾ شاعر کي قافِيي ۽ خيال کي بہ گڏ کڻي هلڻو پوندو آهي، ٻنهي سان هڪجهڙو نڀاءُ نہ ٿي سگهيو ته پوءِ دوهي جي صنف، ٻن مصرعن تي مشتمل هڪ هيئت ٿي بڻجي رهجي ويندي جڏهن دوهو قافِيي کان بغير لکيو ويندو آهي، تڏهن خيال جي اهميت وڌي ويندي آهي ۽ خيال سان ٿي نڀاڻڻو پوندو آهي. قافِيي نہ هئڻ سان دوهي جي هيئت بدلجي ويندي آهي ۽ دوهي جو هڪ نئون روپ نڪري نروار ٿي پوندو آهي. بي قافِي دوهي ۾، قافِيي کانسواءِ ٻين سمورين گهرجن جو پورا ٿو ڪرڻو پوندو آهي. سنڌي ۾ بي قافِي دوهي لکڻ جو تجربو نامياري شاعر امداد حسينيءَ کي آهي.

”بس کان ٻاهر ڏيک هو، سائو سائو گاه،
لهندڙ سج جا ترورا، ٿلندي ٿلندي شام.“

(1)

”ڪلنديون ڪلنديون مڪڙيون، رڻندي رڻندي ماڪ،
پرھه – پڪيڙا، لاتيون، گهلندي گهلندي هيڙ.“

(2)

”چمري جي چانڊاڻ ۾، ساهن جي سُرهاڻ،
دوهي جهڙا ڇڻ هئا، نيٺ ڪنول هئا نيٺ.“

(3)

امداد جي انهن بي قافِي دوهن ۾ قافِيو نہ هئڻ جي باوجود، دوهي جو رس چس، رڌم، رواني موجود آهي. امداد جا بي قافِي دوها، ”دوها چنڊ“ تي لکيل آهن. امداد حسينيءَ کانسواءِ ٻئي ڪنهن بہ سنڌي شاعر بي قافِي دوها ناهن لکيا.

2. **دوهي جي اڳياڙيءَ ۾ قافِيو:** دوهي جي سڃاڻپ، پڇاڙيءَ ۾ قافين جي استعمال سان آهي. جديد سنڌي شاعرن، ان ۾ مختلف وقتن تي هيئت ۽ گهاٽپڻي جا تجربا ڪيا آهن. جديد سنڌي دوهي ۾ پڇاڙيءَ ۾ قافين آڻڻ بجاءِ اڳياڙيءَ ۾ قافين آڻڻ جو تجربو ملي ٿو.

”ڪير بہ تنهنجو ڪونهي پيارا، ڪير بہ تنهنجو ڪونهي،
وير وٺن ٿا وير ماڻهو توکي اُو بنائي.“

(4)

سومار شيخ ڪتاب ”دوها ۽ دونهان“ ۾ تجربي جي عنوان سان اهڙي قسم جا دوها لکيا آهن. ان تجربي ۾ دوهي جي پهرين دل ۽ ٻي دل جو اڳياڙي وارو پهريون لفظ قافبي طور استعمال ڪيو ويو آهي.

3. **دوهي جي اڳياڙيءَ ۽ پڇاڙيءَ ۾ قافيا:** دوهي جي هيئت ۽ گهاڙيتي ۾ ڪيل هن قسم جي تجربي ۾، پهرئين مصرع جو پهريون لفظ قافبي طور آندو ويو آهي ۽ ٻي مصرع جي پڇاڙيءَ ۾ قافيو آيل آهي.

”ڏاهپ ۽ ڏنگ ٿيا، حسن فهم جا،
بين جي متين تي، ڪر ڪيم واهپ.“

(5)

4. **پڇاڙيءَ ۽ اڳياڙيءَ ۾ قافيا:** محمد سومار شيخ جي ڪيل هن قسم جي تجربي ۾ دوهي جي پهرئين مصرع جي آخر ۾ ۽ ٻي مصرع جي اڳياڙي ۾ يعني ٻي مصرع جو پهريون لفظ قافبي طور آندو ويو آهي.

”پورن کي پڙڪائي، جذبا اُٿاري،
ماري چڏن ٿا، خود غرض ماڻهو.“

(6)

محمد سومار شيخ جا مٿيان ڪيل تجربا، محض تجربي خاطر ۽ هيئت بدلائڻ خاطر ڪيا ويا آهن. تجربا ترنم، فني نزاڪت ۽ ميناج ۽ مڌرتا کان خالي آهن.

5. **دوهي ۾ ٻن مختلف قافين جو استعمال:** دوهي ۾ هن قسم جو تجربو محمد سومار ڪيو آهي. هن قسم جي تجربي ۾ ٻه مختلف قافيا ٻن مختلف هنڌن تي ڪتب آندا آهن. هر مصرع جي اڳياڙيءَ ۽ پڇاڙيءَ ۾ قافيا آندا ويا آهن.

”ڦيرو فڪرن مون تان لائو، خيالن لاءِ پيو ترسان،
گهيرو غضبي هيڏو آهي، تڏهن به حُب ۾ تڙپان.“

(7)

اڳياڙيءَ جا قافيا ”ڦيرو“ ۽ ”گهيرو“ ۽ پڇاڙيءَ جا قافيا ”ترسان“ ۽ ”تڙپان“ آهن. جديد دوهي ۾ رديف جو استعمال: رديف، غزل جي سڃاڻپ آهي. دوهي ۾ رديف آڻڻ جو تجربو شيخ اياز ۽ نارائڻ شيام ڪيو. رديف سان دوهي جو اصل مزاج تبديل ٿي ويندو آهي. ٻي قافيا دوهن وانگر، رديف وارن دوهن جي پنهنجي الڳ هيئت هوندي آهي.

سنڌي ٻولي ..... 73 .....
تحقيقي جرنل

رديف جي استعمال سان، غزل وانگر دوهي ۾ هڪ قسم جو معنوي ربط پيدا ٿي پوندو آهي. رديف سان دوهي ۾ نئين رواني اچي ويندي آهي. اها بي ڳالهه آهي ته دوهي ۾ رديف آڻڻ سان ان ۾ غزل جو مزاج پيدا ٿيڻ جو خطرو موجود هوندو آهي. غزل جي مزاج پيدا ٿيڻ سان دوهو دوهي بدران غزل جو مطلع لڳندو. رديف وارن دوهن ۾ دوهي جو مزاج ۽ غزل جي مطلع وچ ۾ وار جيتري وڌي هوندي آهي ۽ ٻنهي جي وچ ۾ سنڌو ڪيڙو لازمي آهي.

”موت ته آهي ننڊ جيان، ها، جاڳڻ آهي جند،
جيءُ سڄي سنسار سان پنهنجو واڳڻ آهي جند.“

(8)

”مان ڪاٺيارو تون ڪرلاهو ٻاجهرا ڪر ٻاجهه،
جئن چونڊو هو ٻلهو ٻاهو ٻاجهرا ڪر ٻاجهه.“

(9)

شيام به دوهي ۾ رديف جو استعمال ڪاريگري سان ڪيو آهي. اياز وانگر شيام جي دوهي ۾ به رديف جي اُتت ۽ جڙاوت موتين وانگر جڙيل آهي.
”اُتت جي آشا رکي، پڪڙيم جن جو پاند،
ڳوڙهن سان آلو ڏنم، انهن سپن جو پاند.“

(10)

ڪير ڏکيءَ کي ڏي ڏئي، پڪڙيان ڪنهن جو پاند
ڳوڙهن سان آلو ڏنم، بس جنهن تنهن جو پاند.“

(11)

(ب) **دوهي ۾ ساهي (يتي يا بسرام) جي استعمال ڪرڻ جا تجزيا:** دوهي ۾ ساهي ۽ وقفي جي وڏي اهميت هوندي آهي. دوهي جي هيئت ۾ ٻين عنصرن سان گڏ، مقرر جاءِ تي ساهي ۽ وقفي کي به شمار ڪيو ويندو آهي. ساهي سان دوهي ۾ ترنم ۽ موسيقي پيدا ٿيندي آهي. ساهي کي دوهي ۾ ڪنهن به چنڊ ۾ ان جي قاعدي مطابق مقرر جاءِ تي رکيو ويندو آهي. وقفو دوهي ۾ ترنم پيدا ڪندو آهي، تڏهن وقفي کي ترنم خيز تصور ڪيو ويندو آهي. دوهي ۾ وقفي کي مقرر جاءِ تي نه رکيو ويندو ته ان کي هندي ۾ ”يتي پنگ دوش“ چئبو آهي.

”جيڪڏهن مصرع جي وچ ۾ مقرر جاءِ تي، جتي وقفو لازمي آهي، اُتي وقفو نه هجي ته ان کي يتي ڀنگ دوش سان تعبير ڪندا آهن، جنهن جي ڪري چنڊ يا مصرع جو سُريلو پن ختم ٿي ويندو آهي ۽ آهنگ ۾ فرق اچي ويندو آهي.“ (12)

هندي ۾ اهو تصور آهي ته وقفي کي مقرر جاءِ تي استعمال نه ڪرڻ سان ان ۾ سُرِلاٽپ ختم ٿي ويندي آهي. ان جي برعڪس، جديد سنڌي دوهي کي ڏسجي ته ان ۾ وقفي جي جاءِ تبديل ڪري يا هڪ کان وڌيڪ ڀيرا وقفي جي استعمال سان ان ۾ ترنم ۽ موسيقي جو لهرون پيدا ڪيون ويون آهن. جديد سنڌي شاعرن، وقفي جي جاءِ تبديل ڪري يا وڌيڪ ڀيرا وقفي جي استعمال سان دوهي ۾ نئون آهنگ پيدا ڪيو ويو آهي.

”چنڊ، ستارا، ماڪ، گل، ڏين اها اها ٿي ساڪ،
سمڻي آهي راتڙي، سمڻي آهي باڪ.“

(13)

شيام جي دوهي جي پهرين چرڻ ۾ وقفو ”گل“ کانپوءِ اچڻ گهرجي ها، پر شيام ان کان اڳ ۾ ئي ڀيرا وقفي جو استعمال ڪري تجربو ڪيو. جديد سنڌي شاعرن وقفي کي پنهنجي ٻولي جي لساني مزاج، ترنم ۽ موسيقي کي آڏو رکي استعمال ڪيو آهي. جنهن سان دوهو رسيلو بڻجي پيو آهي.

”ڏنا ڏنا ڪنهن، ڏنا ڏنا ڪنهن، منا منا هُو چپ،
گچي هڻي ويا ڪپ اسان کي، گچي هڻي ويا ڪپ.“

(14)

دوهي ۾ رس چس پيدا ڪرڻ لاءِ بيهڪ يا وقفو پنهنجي مرضي مطابق بيهاري سگهجي ٿو. اياز جو مٿيون دوهو ”هري پد دوهو“ آهي، جنهن جي پهرئين چرڻ ۾ سورهن (16) ماترائن کانپوءِ وقفي يا بيهڪ جي نشاني ايندي آهي ۽ وقفي جي ٻي نشاني ٻي چرڻ ۾ يارهن (11) ماترائن کانپوءِ ايندي آهي. اياز مٿئين دوهي ۾ وقفو ۽ بيهڪ جي نشاني، اٺ اٺ (8، 8) ۽ يارهن (11) ماترائن کانپوءِ استعمال ڪيو آهي. دوهي کي مختلف ڀاڱن ۾ ونڊي ترنم خيز ۽ رسيلو بڻايو ويو آهي. اياز دوهي ۾ اهڙي قسم جا ڪيترائي تجربا ڪيا آهن.

”دوها چنڊ“ تي امداد حسيني جي لکيل هيٺين دوهي ۾ وقفو ۽ بيمڪ جون نشانيون، دوهي جي قاعدي مطابق بيمارڻ بجاءِ، ٻولي جي مزاج ۽ ان جي وياڪرڻي اصولن تي بيماريون ويون آهن.

”ڪامُ نه پڇ، نه رڙ نه رو ڪنجهه، نه ڪسڪ، نه گُڪ،
پاءُ سڏي، وڃ سان ڦٽي، ڦٽ تي لوڻ نه ڀُڪ.“

(15)

”دوها چنڊ“ ۾ دوهي جي پهرين چرڻ ۾ تيرهن (13) ماترائن کانپوءِ وقفو ۽ بيمڪ جي نشاني ايندي آهي ۽ چرڻ ۾ يارهن (11) کانپوءِ وقفو ۽ بيمڪ جي نشاني ايندي آهي. مطلب ته دوهي جي هر دل (مصرع) ۾ ٻه ڀيرا ۽ دوهي جي ٻنهي مصرعن ۾ گُل چار ڀيرا وقفو ۽ بيمڪ جي نشاني ايندي آهي. هندي ۾ ايترا ڀيرا دوهي ۾ وقفي يا بيمڪ جي نشاني جو تصور ئي ناهي، جيترا ڀيرا امداد حسيني بيمڪ جي نشاني ڪتب آندي آهي. امداد دوهي جي پهرين دل ۾ ست (7) ڀيرا ۽ ٻي دل ۾ ٽي ڀيرا بيمڪ جي نشاني ڏني آهي، جيڪا سپاويڪ لڳي ٿي. جنهن سان دوهي جي اداڻگي ۾ آساني ۽ ترنم ۾ اضافو ٿي پيو آهي. وقفي يا بيمڪ جي نشاني ڪتب آڻڻ ۾ سنڌي شاعرن، دوهي کي هندي رنگ مان ڪڍي ”سنڌي رنگ“ دوهو بڻائي ڇڏيو آهي. شيخ اياز وٽ وقفي ۽ بيمڪ جي نشاني مرضي مطابق بيمارڻ جا ڪيترائي تجربا ملن ٿا.

”ڪٿي ته ڀُجهندي، ڪٿي ته ڀُجهندي، لُڇي لُڇي، هيءَ لات،
ڪٿي ته ڪُٽندي، ڪٿي ته ڪُٽندي، وڃي وڃي، هيءَ وات.“

(16)

”پيڇ پني آ، ماڪ وسي ٿي، ڪوئي ڪول ڪلال،
آڻ ته پيٽان، آڻ ته جيٽان، جئين سدائين شال.“

(17)

(ج) **جديد سنڌي دوهي ۾ مختلف چنڊ استعمال ڪرڻ جا تجربا:** جديد شاعرن، دوهي کي سنڌي ماحول، پنهنجو ترنم ۽ پنهنجو الڳ مزاج ڏنو آهي. جديد شاعرن دوهي ۾ ٻين تجربن ڪرڻ سان گڏ دوهي ۾ نوان نوان چنڊ استعمال ڪرڻ جا تجربا ڪيا آهن.

چنڊ جي حوالي سان، رڳو نارائڻ شيام ٿي اهو واحد شاعر آهي، جنهن دوهي جي روايت جي مڪمل طور تي پاسداري ڪئي آهي. شيام صاحب، دوها چنڊ کان علاوه هڪ دوهو هري پڊ چنڊ تي لکيو هو پر بعد ۾ هن ان دوهي کي درست ڪري دوها

چند تي لکيو. هن بي ڪنهن به چند تي دوها ناهن لکيا. شيخ اياز اهو شاعر آهي، جنهن جديد دوهي ۾ مختلف چند استعمال ڪرڻ جا تجربا ڪيا ۽ ماترائن جي ميلاپ سان نوان نوان وزن ٺاهي، سنڌي دوهي کي فني خوبصورتي ۽ نئون ترنم بخشيو. شيخ اياز جي همعصر شاعرن ۽ اياز کان بعد وارن شاعرن، فني لحاظ کان گهڻي ڀاڱي اياز جي پوٽواري ڪئي، پر ڪجهه شاعرن مختلف چندن تي لکي پنهنجا الڳ فني رستا به ٺاهيا آهن.

(1) 10-11 (42) **ماترائن وارو دوهو:** هن ماترڪ سٽاءَ واري دوهي جي پهرين ۽ ٽين چرڻ ۾ ٻارهن ٻارهن (11, 11) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ ڏهه ڏهه (10, 10) ماترائون آهن. دوهي جي هڪ دل ۾ ايڪيه ماترائون هونديون آهن. ان وزن تي رڳو اياز لکيو آهي.

”پير ڪنهن سان پيار ڪري سگهندين تون؟
پنهنجو مايا ڄار ڪري سگهندين تون؟“

(18)

(2) 10-12 (44) **ماترائن وارو دوهو:** هن ماترڪ سٽاءَ هيٺ لکيل دوهي جي پهرين ۽ ٽين چرڻ ۾ ٻارهن ٻارهن (12, 12) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ ڏهه ڏهه (10, 10) ماترائون آهن. دوهي ۾ ٽوٽل 44 ماترائون آهن. هن ماترڪ سٽاءَ ۾ سرويچندر شاد جا دوها ملن ٿا.

”مرشد چاهي مان ٿو شان ۽ شوڪت،
وٿي هن کان وسري، دعا ۽ نصيحت.“

(19)

(3) 9-13 (44) **ماترائن وارو دوهو:** هن ماترڪ سٽاءَ واري دوهي جي پهرين ۽ ٽين چرڻ ۾ تيرهن تيرهن (13, 13) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ نو نو (9, 9) ماترائون آهن. هن سٽاءَ ۾ سرويچندر شاد دوها لکيا آهن.

”هلڻ، وڌڻ، اڳتي ٿيڻ، اسان جي فطرت
سوڀ اسان لاءِ سوکڙي، لکي آ قدرت.“

(20)

(4) 12-12 (48) **ماترائن وارو دوهو:** هن ماترڪ سٽاءَ واري دوهي جي هر دل ۾ ٻارهن ٻارهن (12, 12) ماترائون آهن. هن سٽاءَ ۾ سرويچندر شاد جا دوها ملن ٿا.

”وقت چاهي ته ڊاهي، هر شئي ڪري تاراج،

جيون سو سو سڀنا، ڊاهي تخت ۽ تاج“

(21)

(5) **مڪتا فن (پنجاه حرفي) دوهو:** پنجاه حرفي دوهي جي پهرين ۽ ٽين چرڻ ۾ تيرهن تيرهن (13, 13) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ ٻارهن ٻارهن (12, 12) ماترائون آهن.

”پير لڪائن چور چو، ڍور ڍڳو ڪو ڪاهي،

رستو منمنججي ڳوٺ جو پڪو ٿي ويو آهي.“

(22)

(6) **12-14 (52) ٻاونجاه حرفي دوهو:** هن سٽاءَ واري دوهي جي پهرين ۽ ٽين چرڻ ۾ چوڏهن چوڏهن (14, 14) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ ٻارهن ٻارهن (12, 12) ماترائون آهن.

”تون جو رستو ڳولين ٿو آه رهنا توسان،

ٻيو ساڻ ضروري ناهي، جي آه خدا توسان.“

(23)

(7) **وشنو چند (ٻاونجاه حرفي دوهو):** هن چند جي هر مصرع ۾ چويهه (26) هونديون آهن. مصرع جي پهرين چرڻ ۾ سورهن (16) ماترائون ۽ ٻي چرڻ ۾ ڏهه (10) ماترائون هونديون آهن.

”سج لٿو زيتون وٽن ۾، پيلي تي پيلو

نيري چانهه اڏائي ڀرسان، اُپ هيو نيلو“

(24)

ڪيسين ڪوٽ اڏيندو رهندو ڌرتيءَ جو دشمن،

انگ انگ ۾ آڳ لڳي آ، تڙپي ٿو تن من.“

(25)

(8) **هري پد دوهو:** هن چند جي پهرين ۽ ٽين چرڻ ۾ سورهن سورهن (16, 16) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ يارهن يارهن (11, 11) ماترائون هونديون آهن. سنڌي ۾ هن چند تي سڀ کان گهڻو شيخ اياز لکيو آهي. هري پد دوهو سنڌي تمام گهڻو لکيو ويو آهي ۽ لکجي پيو.

سنڌي ٻولي

”سج لهي تو آه أفق تي، ڪوئي زرد گلاب،
آهي پوئين پاڇائين سان، لهرائيندڙ آب.“

(26)

لهر ڪناري ساڻ لڳي جيئن، تون پي ايئن مون ساڻ،
گڏ گهاريندي گهڙي گهڙي ۾، پرين چڏائي پاڻ.“

(27)

(9) **سار چنڊ (اليت چنڊ)**: هن چنڊ تي لکيل دوهي جي پهرئين ۽ ٽين چرڻ ۾ سورهن
سورهن (16, 16) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ ٻارهن ٻارهن (12, 12) ماترائون
هونديون آهن.

”ٿوريءَ ٿوريءَ ڳالهه تي، هو تو ايئن نهاري،
هن جي قيمتي ڪپڙن تي جڙ، مس چڏي مون هاري.“

(28)

(10) **ٻاونجاهه حرفي دوهو**: هن سٺاءَ واري دوهي جي پهرئين ۽ ٽين چرڻ ۾ ٻارهن
ٻارهن (12, 12) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ چوڏهن چوڏهن (14, 14)
ماترائون آهن.

هن ماترڪ ترتيب هيٺ شيخ اياز جا دوهاملن ٿا.

پُرڙ منجهان ٿي نڪري، ڏس هن گهايل آڙيءَ کي!
جڙ ته تماشو آهي، ڪائي ڪم نه لاڙيءَ کي!“ (29)

(11) **لاوڻي چنڊ (سٺ حرفي دوهو)**: هن سٺاءَ واري دوهي جي پهرئين ۽ ٽين چرڻ ۾
سورهن سورهن (16, 16) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ چوڏهن چوڏهن (14, 14)
ماترائون آهن.

”ڪيڏا پن چڙي ويا آهن، ڇا طوفان لڳو آهي؟
قدرت ننگي پاسي ٿي ڪٿ، ان جو سبز وڳو آهي.“

(30)

”ریت ته ریتيءَ جي پت آهي، جاڙ پُري، ها جاڙ پُري،
پریت ته آهي وج-وراڪو پل ڪن ۾ اُپ تي اُپري“

(31)

(12) **وير چنڊ:** هن چنڊ جي دوهي جي پهرئين ۽ ٽين چرڻ ۾ سورهن سورهن (16, 16) ماترائون، ٻي ۽ چوٿين چرڻ ۾ پندرهن پندرهن (15, 15) ماترائون آهن. ”پنهنجي مستي ڪجهه به نه آهي، آهي سڀ ڪجهه توڻي ساڻ،
 واس به تنهنجو ون به تنهنجو تنهنجو آهي مون ۾ پاڻ.“
 (32)

(13) **سمان چنڊ (64) چوهڻ ماترائن وارو دوهو:** هن قسم جي ماترڪ ترتيب ۾ دوهي جي هر مصرع جي هر چرڻ ۾ سورهن سورهن (16, 16) ماترائون هونديون آهن. ”ٿو ٻار چٻاڙي جيئن ڳيو، ڪئن ڪانءُ ڏسي ٿو تاريءَ تي،
 پر هن کي ڪيڏو چئن نه آ، ڪنهن لائي ٻڪ بڪاريءَ تي.“
 (33)

(14) **بي جوڙ دوهو:** هن قسم جي دوهي جي پهرين دل ۽ ٻي دل ۾ ماترائون گهٽ وڌ هونديون آهن. هن ۾ پهرين دل ۽ ٻي دل ۾ ماترائون برابر يا هڪ جيتريون ناهن هونديون. سنڌي ۾ سڀ کان اول هري دلگير بي جوڙ دوها لکيا. ”تون جي بادل ساوڻي، ٿيان مان برساتي ٿونڊ،
 ناربان تنهنجي نار سان، هي جڳ گورو هوند.“
 (34)

”هي تارا آهن گويا، سونيءَ رات رتيون،
 رب وسائي سگهندو آهين، تون سي اُپ بتيون.“
 (35)

(15) **(ٻاونجاهه حرفي دوهو):** دوهي ۾ هن قسم جي ماترڪ ترتيب جو تجربو سڀ کان اول هري دلگير ڪيو آهي. دلگير جا سنڌو جي مئي 1940ع ۾ اٺ (8) عدد دوها ڇپيا هئا، جن مان ٽي کن دوها هن سٺيءَ ۽ ماترڪ ترتيب وارا هئا. هن ماترڪ سٺيءَ ۾ دوهي جي هر دل جي پهرئين ۽ ٻئي دل ۾ تيرهن تيرهن (13, 13) ماترائون هونديون آهن. ”تون سج، چمڪين ڏينهن جو، مان چنڊ ڌريان نانءُ،
 رات جو تنهنجي جوت سان، جڳ جهڳمڳايان آنءُ.“
 (36)

هري دلگير پاران تخليق ڪيل هيءَ هڪ ترنم خيز ۽ موسيقيت سان ڀرپور
سنڌي ٻولي ..... 80 .....

ماترڪ سنڌ آهي. هن سنڌاءَ ۾ شيخ اياز به پنهنجا تخليقي رنگ ڀريا آهن.
 ”ايوب خان سان ٽڪر، قيدي ڀٽو ساهيوال،
 ايئن اچي ٿو ياد، ٿيو هو سڀ ڪجهه جڻ پڙ سال.“

(37)

(16) (پنهنج ڪرني دوهو): هن قسم جي ماترڪ سنڌاءَ ۾ دوهي جي هر دل جي ٻنهي
 چرٽن ۾ اٺ اٺ (8, 8) ماترائون هونديون آهن. هن قسم جي ماترڪ ترتيب
 هيٺ سنڌي شاعريءَ ۾ دوهي جو پهريون ڪتاب لکنڌڙ شاعر محمد سومار شيخ
 جا دوهاملن ٿا.

”نڪت ڪڏهن ڪو بيٺو ناهي،

وقت ڪٿي پو ساڪن آهي؟“

(38)

(17) دوهي ۾ علم عروض جو استعمال: شيخ اياز عروض تي دوهو لکڻ جو تجربو ڪيو.

”ڪٿي ته ٻجهندي، ڪٿي ته ٻجهندي، لڳي لڳي هيءَ لات،

ڪٿي ته ڪٽندي، ڪٿي ته ڪٽندي، وڃي وڃي هيءَ وات.“

(39)

اياز جي انهيءَ دوهي جو وزن فعول فعول فعول فعول فعول فاع آهي.

ڪيڏانهن وڃي ٿي وٽجارا! هيءَ وات ڪٿي تون ڄاڻين ٿو؟

ڇالاءِ ڪلي ٿو گل ۽ روئي مات، ڪٿي تون ڄاڻين ٿو؟“

(40)

اياز جي ان دوهي جو وزن مفعول مفاعيلن فعولن، مفعول مفاعيلن فعولن آهي.

جديد دوهو، مختلف ڇندن، ماترائن ۽ عروض تي لکيو ويو آهي. هو هڪ ڇند تائين

محدود ناهي رهيو.

حوالا

1. حسيني، امداد، ڪرڻي جهڙو پل، سنڌي ادبي بورڊ ڄامشورو، 2012، ص: 63
2. ساڳيو ص: 231
3. ساڳيو ص: 231
4. شيخ، محمد سومار، دوها ۽ دونهان، لاڙ ادبي سوسائٽي، بدين، 1971، ص: 92
5. ساڳيو ص: 93
6. ساڳيو ص: 93

7. ساڳيو ص: 92
8. شيخ، اياز شاعري_9، ڪراچي، ثقافت کاتو ڪراچي، 2010، ص: 367
9. ساڳيو ص: 367
10. شيام نارائڻ، نڪريو آهي نينهن (مرتب: مصطفي نانگراج) روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو، 1999، ص: 40
11. ساڳيو ص: 40
12. اشرفي، سميع الله، اردو شاعريءَ ۾ دوهي کي روايت، اردو بڪ سينٽر، علي ڳڙهه، 1990، ص: 23
13. شيام نارائڻ، نڪريو آهي نينهن (مرتب: مصطفي نانگراج) روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو، 1999، ص: 48
14. شيخ، اياز شيخ اياز جا دوها (مرتب: فياض لطيف)، سمبارا پبليڪيشن، حيدرآباد، 2018، ص: 81
15. حسيني، امداد، ڪرڻي جهڙو پل، سنڌي ادبي بورڊ، ڄامشورو، 2012، ص: 188
16. شيخ، اياز شيخ اياز جا دوها (مرتب: فياض لطيف) سمبارا پبليڪيشن، حيدرآباد، 2018، ص: 186
17. ساڳيو ص: 91
18. شيخ، اياز شاعري_9، ثقافت کاتو، ڪراچي، 2010، ص: 221
19. شاد، سروچندر، دوها سون ساريڪا، ساحل پبليڪيشن، حيدرآباد، 2017، ص: 114
20. ساڳيو ص: 114
21. ساڳيو ص: 106
22. حسيني، امداد، ڪرڻي جهڙو پل، سنڌي ادبي بورڊ، ڄامشورو، 2012، ص: 49
23. شيخ، اياز شيخ اياز جا دوها (مرتب: فياض لطيف) سمبارا پبليڪيشن، حيدرآباد، 2018، ص: 119
24. شيخ، اياز شاعري_9، ثقافت کاتو، ڪراچي، 2010، ص: 249
25. شهباز، قمر، چند رهين تو دور، سنگم پبليڪيشن، ڪراچي، 1988، ص: 55
26. شيخ، اياز شاعري_9، ثقافت کاتو، ڪراچي، 2010، ص: 365
27. شيام نارائڻ، مهراڻ، سنڌي ادبي بورڊ، ڄامشورو، 2، 3، 1964، ص: 11
28. گل، اياز ميلي جي تنمائي، پويت پبليڪيشن، خيرپور، 2012، ص: 262
29. شيخ، اياز شاعري_9، ثقافت کاتو، ڪراچي، 2010، ص: 249
30. ساڳيو ص: 248
31. شهباز، قمر، چند رهين تو دور، سنگم پبليڪيشن، ڪراچي، 1988، ص: 54
32. پيرزادو، مير محمد، 2018: ڪنول ٻڪ ۾ چند، سمبارا پبليڪيشن، حيدرآباد، 2018، ص: 44
33. شيخ، اياز شاعري_9، ثقافت کاتو، ڪراچي، 2010، ص: 248
34. دلگير، هري درياني، سنڌو شڪارپور، 1940، ص: 49
35. شيخ، اياز شاعري_9، ثقافت کاتو، ڪراچي، 2010، ص: 248
36. دلگير، هري درياني، سنڌو، شڪارپور، 1940، ص: 49
37. شيخ، اياز شاعري_9، ثقافت کاتو، ڪراچي، 2010، ص: 193
38. شيخ، محمد سومار، دوها ۽ دونهان، لاڙ ادبي سوسائٽي، بدين، 1971، ص: 90
39. شيخ، اياز شيخ اياز جا دوها (مرتب: فياض لطيف) سمبارا پبليڪيشن، حيدرآباد، 2018، ص: 86
40. شيخ، اياز شاعري_9، ثقافت کاتو، ڪراچي، 2010، ص: 220